

KIRIM TATAR TÜRKÇESİNDE TABU VE ÖRTMECELER ÜZERİNE

Doç. Dr. Emine ATMACA*

Dr. Öğr. Üye. Reshide GÖZDAŞ**

ÖZ

Tonga dili kökenli “işaretlenmiş, belirlenmiş” anlamına gelen tabu, ilk defa İskoçyalı kaptan James Cook tarafından 1777 yılında Okyanusya’daki Tonga adasında saptanmış, kültür ve bilim literatürüne de bu şekilde geçmiştir. Bu terim, insan davranışlarıyla ilgili güçlü sosyal yasak ve kısıtlamaları ifade eder. Tabuların ortaya çıkışında gelenekler, görenekler, mitler, âdetler, örfler, inançlar, ahlâkî değerler, doğal afetler ve salgın hastalıklar vb. etkin rol oynar. Bu sebeple tabu konusu üzerindeki çalışmalar, etnografik/kültürel antropoloji dilciliğinin temelinde ele alınmalıdır. İnsanlar, bazen konuştuğu konunun muhatabı rahatsız edebileceğini, acı veya utanç getirebileceğini varsaydığında söylemeye çekinir ve bazı kelimeleri ya gizleyerek ya da yumuşatarak ifade etmeye çalışır. Bu durumda örtmece/örtük anlatım/örtülü anlatım dediğimiz terim devreye girer, kelimenin veya kavramın semantik yönü ve anlam alanı değiştirilmeye çalışılır. Böylelikle muhataba adları doğrudan değil, dolaylı olarak söylenmiş olur. Dilin sosyopsikolojik boyutunda yer alan örtmece ölüm, cinsellik, din ve hastalık gibi toplum tarafından belli ritüelleri ve yasakları olan olaylarda kendini sıklıkla gösterir.

Bu çalışmada, Kırım Tatar Türkçesinin söz varlığında hangi tür kavram ve kelimelerin tabulaştığı, onların yerine ne tür örtmece kelimelerin kullanıldığı, bu kelimelerin ortaya çıkış sebepleri, anlam ve yapısal vb. özellikleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca çalışmada millî, yerel, geleneksel ve tarihsel boyutları olan tabu ve örtmece terimlerinin oluşum mantığı ve yollarına da ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dil, Kırım Tatar Türkçesi, söz varlığı, tabu sözler, örtmece sözler

ON TABOO AND EUPHEMISMS IN CRIMEAN TATAR TURKISH

ABSTRACT

Taboo originating from the Tongan language, meaning "marked, determined", was first detected by the Scottish captain James Cook in 1777 on the island of Tonga in Oceania, and thus entered the culture and science literature. This term refers to strong social prohibitions and restrictions on human behavior. In the emergence of taboos, traditions, customs, myths, beliefs and moral values, natural disasters, epidemics, etc. Plays an active role. For this reason, studies on the subject of taboo should be considered on the basis of ethnographic/cultural anthropology linguistics. Sometimes, when people assume that the subject they are talking about may disturb the interlocutor, bring pain or embarrassment, they hesitate to say it and try to express some words either by hiding it or in a soft way. In this case, the term we call euphemism/implicit expression comes into play, and attempts are made to change the semantic aspect and semantic field of the word or concept. In this way, the addressee's name is not said directly, but indirectly. In the socio-psychological dimension of language, euphemism often show themselves in events that have certain rituals and prohibitions by the society, such as death, sexuality, religion and illness.

* Akdeniz Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi/Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, eatmaca@akdeniz.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-8070-124X

** Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, reshidegozdas@ibu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0001-9669-901X

In this study, what kind of concepts and words are taboo in the vocabulary of Crimean Tatar Turkish, what kind of words are used instead of them, the reasons for the emergence of these words, semantic and structural etc. features are emphasized. In addition, the formation logic and ways of the terms taboo and euphemism, which have national, local, traditional and historical dimensions, are also given in detail.

Keywords: Language, Crimean Tatar Turkish, vocabulary, taboo words, euphemistic words

Giriş

Tabu, (*Alm. tabu/Fr. tabou/İng. taboo, noa word*)¹ kutsal sayılan ve bu sebeple dokunulması yasaklanan canlı veya nesne olarak tanımlanmıştır. İnsanlar, gelenek-göreneklerden, dinî, batıl inançlardan ve ahlâkî kurallardan kaynaklı bazı nesne ve canlıların adlarını söylemekten imtina ederler, onları farklı kelimelerle adlandırır. Tapu terimini (< *ta*: “işaretlemek”, *pu*: “olağanüstü”)², ilk defa İskoçyalı kaptan James Cook, 1777 yılında Okyanusya’daki Tonga adasında saptamış, kültür ve bilim literatürüne de bu şekilde geçmiştir. Tabu terimi, bütün dünyaya yazılı bir dil olmaktan çok konuşma dili olarak kullanılan ve Polinezya şubesinde yer alan Tonga dilinden yayılmıştır. Kelimenin Tongacadaki şekli olan “tabu” yaygın kazanılmış olmakla birlikte *tapu*, *kapu* ve *tambu* gibi söylenişleri de vardır (Batuk 2010: 334). Cook, yaptığı seyahatle ilgili kaleme aldığı seyahat kitabında ada sakinlerinin gelenek ve göreneklerinden söz ederken “onlar yenmemesi gereken bir şeyin, yapılmaması gereken bir davranışın, kullanılmaması gereken bir eşyanın ifadesi durumunda hep tabu kelimesini kullanmaktadırlar” şeklinde tabu terimini açıklamıştır (Cook 1821: 462). Modern psikolojinin kurucusu olan W. Wundt da “bazı şeylerden korkmayı yansıtan âdetler ve bu âdetlere karşılık olan tapma fikirleri veya eylemleri vardır” (Freud 1971: 37) diyerek tabu kavramının özellikle bir yasaklama ve sınırlamayı ifade ettiğini belirtmiştir. Ancak psikanalist Freud, “Totem ve Tabu” kitabında bu durumu psikoanalitik bir yönden ele almış ve tabunun olağanüstü kutsal, aynı zamanda tehlikeli, kirli ve esrarlı olan her şeyi ifade ettiğini söylemiştir (Freud 1971: 36).

Tabu konusunda ilk çalışmalar, XVIII. yy’da Alman filozoflardan J. G. Herder ve W. von Humboldt’a aittir. Daha sonraları bu konu, Amerikalı dilbilimciler F. Boas, E. Sapir, Worf (Arslan-Erol 2008: 75) ile B. Steiner, A. Meye, J. G. Frezer, S. Freud, Levi-Bryuldin, T. V. Gamkrelidze, V. İvanov ve D. K. Zelenin gibi bilim adamları tarafından daha da geniş ele alınmıştır (Ahmetov 1995: 15-16). Modern etnografinin kurucusu sayılan Frazer, *Ruhun Tehlikeleri ve Tabu* adlı eserinde bütün dünya halklarının kültürlerinde yer alan tabu ve örtmece kelimeleri, tabunun türleri, çıkış nedenleri, sonuçları, buna dayalı inançlar vb. noktalarında her yönüyle ele alıp incelemiştir (Güngör 2006: 71). Rus dilbilimci Zelenin ise *Tabu слов у народов восточной Европы и северной Азии (1929) (Doğu Avrupa ve Kuzey Asya Halkları Arasında Kelime Tabusu)* adlı çalışmasında Doğu Avrupa ve Kuzey Asya bölgelerinde yaşayan halkların kültürlerinde var olan tabu ve örtmece kelimeleri araştırmıştır. Tabu ve

¹ Abdülkadir İnan, tabu terimi yerine “tekinsiz” terimini kullanmıştır (ayrıntılı bilgi için bk. Abdülkadir İnan, “Börü = Kurt ve Yok = Hayır Kelimeleri Üzerine”, *Makaleler ve İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s. 625).

² K. Ahanov’a göre, *ta* “belirlemek” ve *pi* “bütünüyle” kelimelerinden oluşmuş bir terimdir (2002, s. 178).

örtmece kelimelerin insanlığın yaşam çizgisinin başlangıcında ilk olarak avcılık, av hayvanlarıyla ilgili inançlar, hayvan adlarının gerçek adlarına yönelik yasaklamalardan kaynaklandığını ifade etmiştir. Bu av hayvanlarından bazıları şöyledir: *ayı, kaplan, yaban geyiği, maral, yabani keçi, samur, kokarca, tilki, tavşan* vb.

Tabu, bodun bilimle (~etnography), dille ve dil tarihiyle çok yakından ilgilidir (Ahanov 2002: 177). Bu bağlamda korku telkin eden veya kutsal sayıldığı için kullanımdan kaçılan sözler, tabu sözler olarak değerlendirilmiştir (Karaağaç 2013: 791). İnsanoğlu, eski zamanlarda batıl inançlarından korktukları ya da çekindikleri bazı varlıkların adlarını doğrudan telaffuz etmekten bütünüyle kaçınmışlar ve onları farklı isimlerle adlandırmışlardır. Korktukları varlıkları isimleriyle hitap etmekten kaçınma, batıl inanç ve olağanüstü güçlere inanmanın temel bir sonucudur. Freud, tabu kelimesinin iki anlama sahip olduğunu belirtmiştir. Bunlardan birincisi *kutsal, kutsanmış*; ikincisi ise *tehlikeli, yasak, temiz olmayan* anlamlarıdır. Buradan hareketle Freud, tabuyu *kutsal çekinge, korku* kelimeleri ile ifade etmiştir. O, tabuları dinsel ve etik yasaklardan ayırmış tabunun kaynaklarının belirsiz olduğunu ifade etmiştir (Freud 1971: 53-54). A. Güngör ise korku temelli oluşan tabuları zamana ve eyleme bağlı olarak “sürekli” ve “geçici” tabu olmak üzere ikiye ayırmıştır. Rahipler, şefler, ölümler ve bunlara bağlı her şeyi “sürekli” tabu olarak değerlendirmiş “geçici tabular” ise kadınların âdet/regl zamanı, lohusalık dönemi, savaşçının savaş öncesi ve savaş sonrası hâlinin yanı sıra ava giden bir avcının av öncesi, av zamanı ve sonrasına dayalı uygulamalar (Güngör 2006: 74) olarak vermiştir.

Tabular, araştırmacılar tarafından bazı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Wundt, tabuları *insan tabusu, hayvan tabusu* ve *başka nesnelere ait tabular* olmak üzere üç gruba ayırmıştır (Freud 1971: 37). Güngör, tabuları *dil dışı tabular* ve *dilsel tabular* olmak üzere iki gruba ayırmıştır (Güngör 2006: 76). Tabuların tasnifi konusundaki ayrıntılı çalışma, Işıl Özyıldırım’a aittir. Özyıldırım, anlambilimci Stephen Ullmann’dan hareketle dilsel tabuların ortaya çıkmasına neden olan psikolojik nedenleri üç gruba ayırmıştır: a) *Korkuya dayalı tabular (Tanrı peygamber, cin vb. dinî konuları içeren)*, b) *Üzüntüye neden olan tabular (hastalık, ölüm vb.)*, c) *Ayıp sayılan tabular (cinsellik, vücut uzuvları, tuvalet terimleri vb.)* (Özyıldırım 1996: 16; Karadeniz 2020: 67).

Batı dillerinde, *Fr. euphémisme; Alm. verhüllung/euphemismus; İsp. Eufemismo; İng. euphemism* kelimeleriyle karşılanan iyi adlandırma/güzel adlandırma/örtmece kavramı, Yunanca *εὐφημισμός* “euphemismus” (euphemism < “eupme” < eu “iyi, güzel” ve pHEME “konuşma, söz”) kelimesinden gelmektedir ve “bir şey hakkında güzel söz söyleme, iyi, uğurlu söz söyleme, dolaysız biçimde söylenmesi uygun görülmeyen, nezaket kuralları dışındaki bir olguyu örtmek dolaylı yoldan anlatma” anlamı taşımaktadır (SRYa 1984: 746; Howard 1985: 100-101; Aksan 1998: 98; Vardar 2002: 156; Senichkina 2008: 6; Demirci 2008: 22). Eski Türkçede *edeb-i kelâm* veya *hüsnü tabir* olarak adlandırılan örtmece/güzel adlandırma/güzelleme terimi, amacı bayağı sözler kullanmadan zarif ve güzel bir şekilde anlatma yolu olarak tanımlanmaktadır. Örtmeceler, temelde sembolik anlatımlardır ve anlam değişmediği halde algılamayı değiştirmeye yönelik anlatım tarzlarıdır (Demirci 2008: 22). Bu tarzların *sosyal, psikolojik* ve *dilbilimsel* olmak üzere birbiriyle ilişkili üç yönü vardır. Sosyal yönün temelinde ahlâkî, etik, dinî ve politik nedenler yatmaktadır. Psikolojik

yönünde olumsuz bir tepkiden kaçınmak amacıyla olgunun doğrudan ismini yumuşak söyleme isteğiyle kendini göstermektedir. Dilbilimsel yönden ise örtmeceler yapısal özellikleri ile ilişkilendirilirler” (Şahin 2018: 1413).

XX. yüzyılda Avrupa ve Amerika’da örtmeceler meselesi konu edinilmiştir. İngiltere, ABD ve Polonya’da çok sayıda örtmeceler monografisi ve sözlüğü yayımlanmıştır. Ancak XX. yüzyıl boyunca Rus dil bilimi çalışmalarında tabu ve örtmeceler konusu yasaklı konulardan biri olmuştur. Çünkü tabu ve örtmeceler, toplumun manevi inançlarıyla doğrudan ilgili olduğu için sosyalist-komünist devlet bu konuları araştırmaya pek müsaade etmemiştir. Bu dönemde tabu ve örtmeceler, yalnızca antik tabularla bağlantılı olarak tarihsel açıdan ele alınmış ve esas olarak Hint-Avrupa, Slav-Baltık veya ortak Slav malzemesi üzerinde durulmuştur (Senichkina 2012: 3).

Örtmece meselesi, L. A. Bulahovsky, B. A. Larin ve A. A. Reformatsky tarafından ele alınmıştır (Senichkina 2012: 1). Örtmeceler konusu üzerinde en önemli çalışmalardan biri Rus dilbilimci V. P. Moskvin’e aittir. Moskvin, “Evfemizmi: Sistemniye Svyazi” (Örtmeceler: Sistemsel İlişkiler) adlı çalışmasında örtmeceleri işlev ve ortaya çıkışlarına göre 6 ana başlıkta ele almıştır: 1. *Korku veren nesne ya da olayların doğrudan adlarının yerine kullanılan örtmeceler*, 2. *İğrenç ve nahoş olan herhangi bir varlık ya da kavramın gerçek adının söylenmesinin çekinilmesi durumunda kullanılan örtmeceler*, 3. *Söylenmesi uygunsuz, yakışıksız olan şeylerin örtmecelenmesi (insan anatomisi ve fizyolojisiyle alakalı adlandırmalar)*, 4. *Âdap kuralları çerçevesindeki örtmeceler*, 5. *Bir şeyin gerçek yüzünü gizleme veya tahrif etme amacıyla kullanılan örtmeceler*, 6. *Toplumsal bakış açısından prestijli olmayan meslekler, kuruluşlar vb. örtmece yardımıyla ifade edilir* (Moskvin 2001: 58-70). Türk dili içerisinde bu konuda en kapsamlı çalışmalardan birini yapan Kazak Türkolog É. Ahmetov’dur. Ahmetov, *Türkî Dilderindeki Tabu men Evfemizmder* çalışmasında örtmecelerin yapıma yollarını; *evfemistik metaforlar, evfemistik mecaz-ı mürseller, ironi, evfemistik eğretileme, sözcük gruplarından oluşan evfemizmler, zamir fonksiyonlu isimlerden oluşan evfemizmler, evfemizm oluşturan başka tesirler, deformasyon, üç nokta, alıntı kelimeler, ellipsler (kelimenin hecelerinin yerine noktalar), saygı ifadesinden doğan evfemizmler* (Ahmetov 1995: 11) başlıkları altında ele alıp incelemiştir.

Dilin önemli bir leksik tabakasını oluşturan örtmeceler, yumuşatılmış, güzelleştirilmiş sözler ve ifadelerdir. Bu bakımdan örtmeceler, ilkel inanç ve düşünceler etkisinde meydana geldikleri için sosyal hayatta çok önemli bir vazife üstlenirler. Konuşmacı, konuşma konusunun muhatabı rahatsız edebileceğini, acı veya utanç getirebileceğini varsaydığında örtmecelere sıklıkla başvurur. İletişim sürecinde, belirli bir konuda bir dil yasakları yani tabular sistemi geliştirilmiştir. Bazı haller ve fizyolojik süreçleri adlandırmak kabul görmemiştir, özellikle ölümden ve ölümcül hastalıklardan bahsetmekten hep kaçınılmıştır.

Tabu ve örtmece terimleri yan yana kullanılsa da aralarında farklılıklar vardır. Örtmeceler, tabu gibi batıl inançlardan kaynaklı değil, kaba veya ayıp kabul edilen kelimeleri daha nazik ve daha saygılı kelimelere dönüştürme düşüncesinin temelinde doğmuştur (Ahanov 2002: 181; Leech 1981: 45-46). Tabuların temelinde ise umumiyetle batıl inançlar vardır.

1. Kırım Tatar Türkçesinde Tabu ve Örtmeceler³

Kırım Tatar Türkçesinde tabu ve örtmeceler konusu, Ediye Memetova tarafından ele alınmıştır. Memetova, çalışmalarında örtmeceyi, farklı nedenlerden ötürü yasaklı özellik taşıyan herhangi bir ifadenin başka bir ifadeyle yer değiştirilmesi şeklinde tanımlamıştır. Çalışmalarında evcil ve yabani hayvanlar, doğa olayları, eylemler, gün, tarih ve zaman dilimleri, kötü ruhlar, hastalıklar, ölüm kavramı, doğum, anne ve çocuk kavramlarını ayrıntılı konu edinmiştir (Memetova 2009: 17). Bir diğer çalışma, Meryem Başkurt'un "Kırım Tatar Türkçesinde Tabu ve Örtmeceler" adlı bildiri özetidir. Başkurt'un bu özeti, I Türkoloji Kurultayın 90 illiyinə həsr olunmuş "Türkoloji Elmi-Mədəni Hərəkətdə Ortaq Dəyərlər və Yeni Çağırışlar" mövzusunda Beynəlxalq konfransın Materialları (II hissə) Bakı, 14-15 noyabr 2016, s. 186'da yayımlanmıştır. Ancak Başkurt'tan edinilen bilgiye göre bu bildiri tamamlanıp yayımlanmamış, yalnızca özet bildiri olarak kalmıştır.

Tabu ve örtmeceler, kötü bir hadise ve düşünceleri ifade eden kelimelerin yasaklanması sonucunda dilde ortaya çıkmışlardır. Bütün dillerde ölümle ilgili, özellikle kabile reisinin ya da aslında büyük ve hürmet edilen insanın ölümüyle ilgili kelimeler yasak kabul edilmiştir. Örtmeceler, istenilmeyen leksik anlamın obje-düşünce meylini zayıflatan, yasak edilen kelimelerin (tabuların) yerini alan kelime ve ifadelerdir. Örtmeceler, kelimelerin kötü anlamı yerine kullanıldıkları için sözü bir şekilde yüceltir ve onu daha uygun bir hâle getirirler. Çoğu zamanda toplumda kibar görünme kaygısıyla doğrudan doğruya söylenmesi hoş görülme konularında da örtmecelere başvurulur. Mesela; *yuvunmaq* "yikanmak" yerine *çayqanmaq* kelimesi kullanılması gibi (KK 4).

Yukarıda da belirtildiği gibi tabu ve örtmeceler arasında kesin bir farkı göstermek/belirtmek oldukça zordur. Ancak, örtmecelerin temelinde tabular vardır.

³ Tabu ve örtmeceler konusu üzerinde Türkiye Türkçesinde ve Türk lehçelerinde bazı çalışmalar yapılmıştır: A. Ahmedov, *Türki Tildelerindeki Tabu men Evfemizmder*. Almatı: Gılım. (İlk basım: 1973) Tabu i Evfemizm v Kazahskom Yazıke, Alma-Ata, 1995; T. Akpınar, "Dünyada ve Türklerde Ağza Alınması Yasak (Tabu) Kelimeler", *Folklor ve Etnografya Araştırmaları*, İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları, Erenler Matbaası, 1989; Hayriye Bilginer, "Batı Dillerinde ve Türkçede Güzel Adlandırmalar", 2001, s. 441-445; Işıl Özyıldırım, "Türkçede Örtmece Sözcükler Üzerine Bir Araştırma", *Dil Dergisi*. S. 43, s. 15-21, 1996; Gülsüm Killi Yılmaz, "Hakas Türkçesinde Tabu Sözler ve Örtmece", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3/3, 2006, s. 50-65; A. Güngör, "Tabu-Örtmece (Euphemism) Sözler Üzerine", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 29, 2006; F. Güner Dilek, "Altay Türkçesinde Ölüm Kavramını Anlatan Sözler ve Söz Kalıpları", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, 2007; Seyfullah Türkmen, "Türkçedeki Örtmece Sözler", *Karadeniz Araştırmaları*, C 6, 23, 2009; Aylin Koç, "Hastalık İsimlerinde Örtmece", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 188, 2010; Ahat Üstüne, "Örtmece Sözlerle İlgili Terimler", *Turkish Studies*, 4/8, 2009; Şerif Ali Bozkaplan, "Anadolu Ağzlarında Güzel Adlandırma Örnekleri", *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish Or Turkic*, 4/3 Spring 2009, 377-397; Ferhat Karabulut-Gulmira Ospanova, "Örtmece Sözlerin Mantiği: Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde Karşılaştırmalı Model Analizi", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 2/2 2013 s. 122-146; Erkan Hirik "Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Ölüm Örtmeceleri", 2013, s. 441-451; Gülsüm Killi Yılmaz, Saha Türkçesinde Ayı ile İlgili Örtmece Söz Varlığı, *Türkbilig*, S. 33, 2017, s. 25-56; Ceyhun Vedat Uygur, "Karakalpak Kültüründe Tabu ve Örtmeceler", 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi (20-24 Kasım 2017), Ankara, s. 355-368; İlker Tosun, "Tuvaca'da Ölümle İlgili Örtmeceler", *Tuva Araştırmaları Tuvaca Varyantların Belirlenmesi ve Tanımlanması*, Grafiker 2017, s. 165-184; Engin Gökçür, "Türkmen Türkçesinde Tabu ve Örtmeceye Dayalı Söz Varlığı Üzerine", *Karadeniz Araştırmaları XVI/64: 671-684*, 2019; Resul Özavşar "Marzubannâme Tercümesi'ndeki Ölüm ve Müstehecenlik ile İlgili Örtmeceler", 2019, s. 207-213; Yasın Karadeniz, "Özbek Türkçesinde Tabu ve Örtmece Sözler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / Cilt: 13 Sayı: 70 Nisan 2020*, s. 66-77; Bülent Hünerli-Tudora Arnaut, "Gagauzlarda Ölüm İle İlgili Örtmeceler", *Millî Folklor*, 2021, Yıl 33, Cilt 17, Sayı 132, s. 140-149.

Elbette eski hurafelere inanan bir insanın ölmüş kişinin adını ya da herhangi bir yabancı hayvanın mesela; kurdun adını hatırladığında oluşan korku duygusu ile çağdaş toplumdaki kişinin korkusu/düşüncesi aynı doğrultuda değildir (Memetova 2009: 17).

Diğer Türk boylarında olduğu gibi Kırım Tatarlarında da örtmece ve tabular toplumun geçmişteki yaşantısının bütün sahaları ile ilgilidir. Toplum, insanın doğumundan başlayarak ölümüne kadar neyi konuşmak, neyi konuşmamak gerektiğini, hangi şeyi doğrudan adıyla, hangisini mecazi bir şekilde adlandırmanın mümkün olduğunu belirli kurallar dâhilinde belirlemektedir. Çoğu zaman örtmece yerine kullanılan terimler, zaman içerisinde örtmece özelliğini kaybedip kelimenin doğrudan anlamı olabilmektedir (Memetova 2019: 17).

Kırım Tatar Türkçesinde tabu ve örtmeceler, genel olarak 4 başlıkta ele alınır (Memotova 2019: 18):

a) Yabancı ve evcil hayvanlara ait tabu ve örtmece kelimeler: Toplumlarda bazı hayvan adları tabu olarak görülür (Bloomfield 1933: 155). Mesela; Kırım Tatar Türkü çobanlar, kurttan çok korktukları için ona “kaşkır” yerine “kurt” derler. Çünkü; bu hayvan çok korkunç olduğu için onu “kurt, böcek” olarak adlandırıp onu küçümseyerek korkularını yenmek istemelerinden kaynaklanmaktadır. Bugün Özbekistan’ın pek çok yerinde “börü” yerine “kaskır” kelimesi, eğretilme/iğretilme olarak kullanılır. Türkmen çobanlar da “kurt” adı yerine Kırım Tatarlarında olduğu gibi “möjek” derler. Türklerin totemi olan “börü” kelimesinin tabu olmasıyla birlikte “kurt” kelimesinin ifade ettiği anlamlarda birtakım değişimler olmuştur. “börü” kelimesi Anadolu’da kaybolmasıyla asıl anlamı “böcek, solucan, hayvan” olan kurt kelimesinin bir de “kurt, canavar” anlamını kazanmasına sebep olmuştur (Arslan Erol 2006: 40; Karaağaç 2013: 792-793). Şinasi Tekin, börinin tabulaşması hususunda şu bilgileri vermiştir: “... Oğuz yazı dilinin teşekkül etmesiyle bu adlandırma genelleşerek, eski böri kelimesinin Anadolu’da kaybolmasına ve asıl manası ‘böcek, solucan; hayvan’ olan kurt kelimesinin bir de ‘kurt, canavar’ manasını kazanmasına sebep olmuştur. Bu tespitten çıkan sonuç şudur: Eski Türklerin bozkurt efsanesi yani kurdun totem olması keyfiyeti bütün Türklere şamil değil, sadece Oğuz Türklerine yani Anadolu’ya gelen Türkmenlere şamil olmuştur” (Tekin 2000: 154).

Böri/börü/kurt adının örtmece olarak kullanımı hem Kazak hem de Kırgız Türkleri arasında da bugüne kadar muhafaza edilmiştir. Bununla ilgili olarak XX. yy. başında Kazakistan’da bulunan Alman âlim Rihard Karust’un incelemelerinde “Kazak çocuklarına *kurt* ismini söylemek yasaktır. Eğer bu yasak bozulursa *kurt* malları yer inancı hâkimdi” demiştir. Demek oluyor ki halk arasında *kurt* kelimesi yerine *qara-qulak, ulima, serek qulaq, teris azuw, qara awız, ulima, it-qus* ya da *jien* gibi benzer (Ahmetov 1995: 46) sözler kullanılmıştır. K. K. Yudahin’in Kırgız Türkçesi sözlüğünde kurt’la ilgili örtmece sözler ise şunlardır: *karışkır, it-kuş, kök cal, kök serek, kök daŋgıt, kök çunak, çuu kuyruk, candı ayak, uluma/uluuçu, kaşaba, kokuy, kundaydın iti* vb. (Güngör 2006: 81).

b) Doğa hadiselerine, hareketlere, ayrı günlere, gecelere, kötü cin ve hastalıklara ait tabu ve örtmece kelimeler: Kırım Tatarlarında “kün battı” demek yasaktır. Bunun yerine “kün kavuştı” demek gerekir. Çünkü “kün battı” cümlesinde güneşin bize küsmesi mümkündür ve güneş kendisi için “battı” diye konuşulduğunu

duyarsa “sen de bat” diye düşünebilir. Bunun yanında “kün kavuştu” yerine “kün çıktı” demek de uygun değildir. Çünkü yine anlatılan anlamda güneş sanki “senin de canın çıksın” diye düşünebilirmiş. “kün çıktı” yerine “kün doğdı” demek gerekir (KK 4). Bu korkuların temelinde eski Türk inanç sistemlerinden biri olan Şamanizm vardır. Şamanizm’e göre güneş, dünyadaki yaşamın en temel gereksinimi olan ısıyı ve ışığı sağlayan, Gök-Tanrı ile doğrudan ilişkili kutsal ve tanrısal bir güç olarak varlık gösterir (Alp-Mutlu 2021: 1013). Doğadaki her varlığın bir iyeyi/ruhu olduğu gibi güneşin de bir ruhu vardır. Bu sebeple Kırım Tatarları, güneş için “battı, çıktı” gibi ifadelerin güneşin ruhunun incitileceğini düşündüklerinden pek telaffuz etmezler.

İkel insanlara göre bir bitki, hayvan ve canlı, tehlikeli manevi varlıklar, hastalıklar ve hastalıkların iyeleri/ruhları vb. insanların dilini duyar ve anlar (Güngör 2006: 73). Bu bağlamda çeşitli görünüşte ortaya çıkan şeytan ve kötü cinleri, doğrudan isimleri ile adlandırmak da uygun değildir. Onları başka dillerden alıntılanan kelimelerle isimlendirmek daha doğru olur. Mesela: *iblis* (< Ar. *iblis* < İbr.), *cin* (< Ar. *cinn*), *şaytan* (< Ar. *şeytān* < İbr. *šāṭān*) vb. Ancak ruh hastalıklarının ifadesinde şeytan ve cin doğrudan adlarıyla söylenir: *şeytan şerine oğramak* veya *kötü cinlerin şerine oğramak* “çıldırılmış, akli dengesini yitirmiş” (KK 2; KK 6).

Kırım Tatarları, rüyalarında gördükleri korkunç şeyler gerçekleşmesin diye rüyalarını genellikle akşam anlatır ve böylelikle kendilerini bundan koruduklarını düşünür ve “gecemiz gündüz olsun” derler (KK 4).

Kırım Tatarları, sesli olarak hastalığın adını telaffuz etmek yerine konuşura ceza verecek düşüncesinden hareketle özellikle bulaşıcı hastalıkların adlarını telaffuz etmekten de imtina ederler. Mesela; *dert* diye adlandırılan her yaşta ve her cinste kişilerde görülen, irinli kabarcıklar dökerek yüzde izler bırakan, ateşli, ağır ve bulaşıcı bir hastalık olan çiçek hastalığına özellikle “çiçek” anlamını veren örtmece kelimesini kullanırlar (KK 2).

Bazı Türk lehçelerinde “hasta” ve “hastalık” kavramlarını anlatan temel kelimeler yoktur. Kırım Tatar ve Türkiye Türkçelerinde *hasta+lık* kelimesinde *hasta* (< Far. *hasten* “yaralanmak”, incinmek”ten *haste* “yaralı”); Özbek Türkçesinde *kasal+lik* kelimesinde *kasal* (< Ar. *kesel* “tembellik”ten *kesālet*); *bemor+lik* kelimesinde *bimar* (< Far. *bīmār*) kelimeleri alıntıdır. Bu başka dillerden giren alıntı kelimeler, Eski Türkçe *arig* (*Kazak auru*, *Kırgız ooru*) yerine kullanılırlar. Bu kelime, geç Çağatay Türkçesi döneminde “hasta, hastalık” anlamında kullanılır, şimdi ise “ağrı” anlamındadır. Kırım Tatarları Rusçadan alıntı *rak* “kanser” kelimesini de kullanmaz, onun yerine “yaramay hastalık” ifadesini kullanırlar. Kırım Tatarlarında bu hastalıklardan korunmak için deyimler de vardır: *dağlar taşlar artına ketsin* “dağlar taşların arkasına gitsin” (KK 1); *aytılğan yerinden irak olsun* “söylenen yerden uzak olsun” (KK 2) vb.

Kırım Tatarları, yaşam kaynağı en temiz ve en iyi şey olan suya ayrıca ehemmiyet verirler. Şamanizm döneminden beri suyun sahibi/iyeyi olduğuna inandıkları için ona korku ve dehşetle *Suv Anası/Suv İyesi* demişlerdir. Tatar mitolojisinde “su tanrıçasıdır”. “Anlatılara göre o, su kıyısına çıkıp oturur, elinde altın tarağıyla uzun saçlarını tarar. Saç örgüleri boyu kadar uzun ve kara, başı çirkin ve uzunca, göğüsleri de büyük ve sarkıktır. Su altında camdan bir sarayda yaşar. İyi insanlara karşı iyidir, kötü insanları sevmez. Su Anası yaşlıları ve bilhassa çocukları suya girdiklerinde

batırıp öldürür...” (Öner 2019: 49). Bu yüzden Kırım Tatarları, gün batımından sonra su almaya gitmekten çok korkarlar. Zaruret durumunda, Su Anası cezalandırmasın diye suya şöyle derler: *selâm aleykum sizge, suv kerek oldı bizge* (KK 4). Kırım Tatarlarında çobanların yaşam şartları çok zor olduğu için yalnız onların gün batımından sonra herhangi bir sıkıntı yaşamadan su alabildiklerine inanılır.

c) Ölüm kavramına ait tabu ve örtmece kelimeler: Ölümle ilgili tabu ve örtmeceler de vardır (Bloomfield 1933: 155). Ölüme bağlı tabu ve örtmeceler, gelişmemiş ilkel toplumlardan günümüz çağdaş toplumlarına değin çok değişmemiştir. Çünkü ölüm kavramının yaratacağı etkiyi algıda azaltmak ve sıradanlaştırmak için kullanılan ritüeller benzerliğini hâlen devam ettirmektedir.

Çoğu Türk lehçesinde olduğu gibi Kırım Tatarları da yakınları ya da başka saygın kişiler öldükleri vakit *öl-* kelimesini pek kullanmaz. Çünkü; Kırım Tatar Türkçesinde ölmüş bir kişi için doğrudan yaşamın sonlanması olan “ölü, öldü” ifadelerini kullanmak, büyük bir korku ve endişe yaratacağı için bu kavramlar daha uygun değişik örtmecelerle ifade edilmektedir. Bu husus, çok eski zamanlardan beri böyledir. Orhon yazıtlarında (Költigin (MS 732 yy.), Bilge Kağan (MS 734 yy.) yazıtları) “yazı müellifinin” aile üyelerinin ölümü ve onun saygı gösterdiği kişilerin ölümü hakkında mecazi biçimde şöyle söylenmiştir: *uça bardı* “uçup gitti”, ya da *kärgäk boltı* “o yok oldu”. Yalnız düşmanlar hakkında, alt tabaka ve atlar hakkında *öl-* kelimesi kullanılmıştır. Kırım Tatarlarında gençlerin ve çocukların ölümünü anlatmak için özel ifadeler kullanılır. Mesela; *kuşçık kibi uçtı* “kuş gibi uçtu” (KK 1), Cennet *kuşçığı oldı* (KK 2), *Alla berdi* (KK 2), *Alla aldı* (KK 2) vb.

İslamiyet’ten önce Türkler ölmek kavramını “yükselmek” ile ifade etmişlerdir. Köktürk yazıtlarında ölmek için “uçmak”, “uça barmak”, “kergek bolmak” fiilleri de kullanılır. *uç-* fiilinin “yükselmek” ile ilgisi açıktır. “Kergek” kelimesi de şahin cinsinden bir kuşun adıdır; dolayısıyla *kergek bolmak* da ölmek anlamına gelen “kuş/shahin olup uçmak” demektir (Tuna 1957: 131-148).

Eski Türklerde, insan ruhları genellikle “kuş” biçiminde düşünülmüştür. İnsanlara can vermeden önce bu ruhlar, gökte kuş olarak yaşarlar. İnsanlar ölünce de göğe uçarlar. İslamiyet’ten sonra dahi “sunkar boldı-sungur kuşu oldu” denilir. Ebu Müslim ölünce beyaz güvercin olup uçar. Dede Korkut’ta Deli Dumrul, kara kılıcını sıyırıp saldırınca, Azrail bile güvercin olup pencereden çıkıp gider. Kırgızların Er Töştük destanında bir yiğit, “bu yedi kuş benim ruhumdu, benim nefesimdi” demiştir. Diğer taraftan, Orta Asya’da ruhlar, hayvan ve genellikle de kuş biçiminde düşünülmüştür. Şaman’ın gök yolculuğunda yardımcı ruhları, kuş ya da kanatlı hayvanlar olarak temsil edilmiştir (Avcıoğlu 1995: 345; Artun: 5).

Kırım Tatarlarında ölen kimsenin adı kesinlikle söylenmez, bu bir tabudur. Eğer mevtanın adı söylenirse bu ona yapılmış büyük bir saygısızlıktır. Onun hakkında konuşulacağı vakit, mevtanın adı değil sadece unvanı, lakabı veya mesleği söylenir. Cenazeye katılanlar birbiriyle kesinlikle tokalaşmaz, tokalaşmak tabudur. Yalnızca birbirlerine uzaktan “selâmün aleyküm” derler. Eğer çok yakın akraba ise teselli etmek/acıyı paylaşmak için kısa süreliğine birbirlerine sarılabirler. Cenazede matem ortamı olmalı ve özellikle dünya işleri hakkında hiç konuşulmamalıdır. Daha çok ölüm

ve ölümden sonraki hayat hakkında tefekkür edilmelidir. Cenazenin matem atmosferini bozmak tabu olarak değerlendirilir (KK 6).

Kırım Tatarı erkekleri, defin işleminden sonra eve dönerken kesinlikle mevtanın gömüldüğü yere arkalarına dönüp bakmazlar, eve geldiklerinde ellerini suyla yıkarlar. Kıyafetlerini değiştirirler. Kabristana kadınlar ve genç kızlar kesinlikle katılmaz. Ancak cenaze evinde erkeklerden ayrı bir odada bulunurlar. Kabristandan dönenlere helva, yağda pişirilmiş mayalı hamur ikram edilir. Kuzey Kırım'da yani Nogaylarda ölünün kıyafetlerinin ve kullandığı eşyaların 3 veya 7 gün dışarıda bekletilmesi geleneği vardır. Bunun nedeni ölen kişinin ruhunun geri gelme/dönme ihtimali olmasıdır. Güney Kırım'da ise bu tür bir gelenek yoktur. Cenazeden sonra çok fazla ağlanmaz, gözyaşı çok dökülürse ölenin ruhunun huzursuz olacağı düşünülür ve yas sessizce yapılır. Yasta bulunduğu için planlanmış bir düğün varsa en az altı ay veya bir yıl ertelenir. Düğün tarihi belirlenmiş ve davetiyeler dağıtılmış ise mevtanın kırkıktan sonra düğün müziksiz yapılır. Mevtanın birinci derece yakınları altı ay veya bir yıl boyunca herhangi bir düğüne ve eğlenceye katılmaz (KK 1; KK 4).

Kırım Tatarlarında perşembe öğleden sonra ve cuma öğlene kadar yani cuma vaktine kadar çamaşır yıkamak iyi değildir. Çünkü; yıkanan çamaşır suyunun toprağı ıslatması sebebiyle ölünün ruhunun eve geleceğine inanılır. Mevta, ben topraktan çıktım geldim. Burası yine toprak kokuyor diyerek toprak kuruyuncaya kadar o evi terk etmez. Yine benzer şekilde perşembe ve cuma günleri evi badana yapmak da yasaktır. Akşam ezanından sonra sakız çiğnemek de yasaktır. Eğer çiğnenirse mevtaların etinin çiğneneceği bu sebeple de rahatsız olan mevtanın çiğneyen kişiyi sabah namazı vaktine kadar rahatsız edeceği düşünülür (KK 1; KK 4).

Kırım Tatarlarında bu konuyla ilgili şu kullanımlar yaygındır: *ķaytmağan yolğa ketmek, közü yumulmak, obür dünyaya ketmek, dünyanı terk etmek, can bermek*. Deyimsel ifadeler de vardır: *ayağınen ketken kayta, başınen ketken kaytmay*. Ayrıca şu ifadeler de kullanılır: *elak olmak* "helâk olmak", *ķaza, bela* "ölüm". Yine birinin Apakay'ı yani hanımı ölse "ocağı söndü" denir. Akay'ı yani kocası ölse "çırağın/ ışığın" söndü denir (Kalafat 2000:138).

Birinin ölümü hakkında haber veren kişi önce kendisi bulunduğu yere sağlık esenlik diler ve sonra şöyle der: *mında eyilik-sağlık, felan yerde felanķa keçindi* "burada iyilik sağlık, falan yerde filanca öldü" (KK 1).

d) Doğum, anne, çocuk kavramları ile ilgili tabu ve örtmece sözler: Türk lehçelerinde hamilelik kavramını anlatmak için pek çok ifade vardır⁴. Kırım Tatar Türk halkı arasında direkt olarak söylenmesi uygun görülmeyen ve dolaylı yolla söylenen özel hâllerden bir tanesi de hamileliktir. Kırım Tatar Türkçesinde saygı göz önünde bulundurularak "yükü" (KK 4) kelimesiyle beraber "ağırayaqlı" (KK 4) kelimesi de yaygın olarak kullanılır. Mesela; Ayder Osman'ın "Tutuşuv" hikayesinde: "Amma, raqı-şarap içme, iç olmadım, apayıñ *yüklü* olğance içme" ... (Ama rakı şarap içme, hiç değilse karın gebe olana kadar içme); Sabriye Erecepova'nın "Menin enişli-yokuşlı ve

⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Engin Çetin, "Türkçede Gebelere Ad Verme Yolları", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 3/3 Spring 2008, s. 189-211; Aylin Koç, "Hastalık İsimlerinde Örtmece", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 188, Ekim 2010, s. 82.

çiçekli yollarım” adlı otobiyografik eserinde: Men artık *ağır ayaklı* edim (ben artık hamileydim) kullanılmıştır.

“Doğum” kavramı için birçok mecazi ifade kullanılır. Eski Türkçedeki *toy-doğmak* ve *kırtılmak* (KK 4). Ayrıca *bala tapmak* “çocuk bulmak” (KK 3) ifadesi de kullanılır. Yeni doğan bebeği tebrik etmek için *yanlı dünya hayırlı olsun* denir (KK 4).

2) Kırım Tatar Türkçesinde tabu ve örtmece sözler

Kırım Tatar Türkçesinde Tabu ve Örtmece (Euphemism) Sözler konulu bu çalışmanın ana malzemesi, S. M. Useyinov-A. N. Garkavets’in *Krımskotatarsko-Russko-Ukrainskiy Slovar (Kırım Tatarca- Rusça-Ukraince Sözlük)*, S. M., Useyinov’un *Kırım Tatarca- Rusça ve Rusça Kırım Tatarca Lugat*, Saim Orhan Karahan’ın *Dobruca Kırım Tatar Ağzı Sözlüğü*, V. A. Mireyev-A.V. Gorâinov’un *Zemaneviy Rusça- Kırım Tatarca Lugat* ve R. Muzafarov-N. Muzafarov, *Kırım Tatar Türkçesi-Türkiye Türkçesi-Rusça Sözlük*, Adile Emirova’nın *Russko-Krımskotatarskiy Uçebno-Frazeologičeskiy Slovar (Rusça-Kırım Tatarca Deyimler Sözlüğü)* adlı eserler taranarak hazırlanmıştır. Ayrıca Kırım Tatar Türkçesinin güney ağzından derlenen malzemelerde tespit edilen kelimeler de çalışmaya dâhil edilmiştir.

2.1. Ölümle İlgili Tabu ve Örtmece Sözler

a) Ölüm, ölmek kavramlarıyla ilgili tabu ve örtmece sözler: Ölüm kavramı, insanoğlunun en çok çekindiği, üzüntü duyduğu konuların başında gelir. Çünkü; insanlar tarafından her bir ölüm, şanssızlık, bahtsızlık, sakatlık, hastalık, felaket ve musibetin insanlar tarafından belli yasakların çiğneme neticesinde ortaya çıktığına inanılmıştır (Güngör 2006: 90). Bu sebeple insanlar, ölüm teriminin korkulacak bir şey olmadığını ifade etmek için daha yumuşak ifadelerle başvurur ve “ölmek” yerine “vefat etmek, hakkın rahmetine kavuşmak, ebedi istirahatgâhına uğurlamak/uğurlanmak, bekâ âlemine geçmek vb.” ifadesini kullanırlar.

Kırım Tatar Türklerinde “öl-” fiilinin çekimlenmiş biçimi olan “öldü” yerine, daha güzel ifade etmek için iki veya üç sözden oluşan örtmecelere sıklıkla rastlanır. Ölümle ilgili örtmecelerin büyük bir kısmının tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinde benzer sözler olduğu görülür (Kocasavaş 2012: 77-115). Bununla birlikte Kırım Tatar Türkçesinde ölümle ilgili örtmecelerin Türkiye Türkçesinde de kullanılan Arapça ve Farsça kökenli kelimeler olduğu tespit edilmiştir: *can* (< *Far. cān*), *dünya* (*Ar. dunuvv > ednā* “en yakın”ın müennes şekli *dunyā*), *mezar* (< *Ar. ziyāret* “ziyâret etmek”ten *mezār* “ziyâret edilen yer”), *Allah* (< *Ar. Allāh*), *ahiret* (< *Ar. āhīret*), *uzur* (< *Ar. ḥuzūr*), *ecel* (< *Ar. ecel*) vb.

Taranan eserlerde tespit edilen örnekler şöyledir: *acısını körmek* “bir yakının ölümünü görmek” (KK 4); *Allahka kaytmaq* “ölmek” (KK 4); *Allahka kavuşmaq* “ölmek” (KK 4); *ahret yolcusı* “ölmek üzere olan kimse; ağır hasta” (KK 4); *ahret yoluna ketmek* “ölmek” (RKUFS, 113); *al kanlarğa boyanmaq* “yaralanmak, vurularak ölmek” (DKAS I, 59); *bir ayağı çukurda* “ölmek üzere” (KK 3); *can alkımda ekende* “ölmek üzere iken” (DKAS I, 77); *can talaşmaq* “ölmek üzere bulunmak” (KK 3); *canı çıkmak* “ölmek” (KK 1); *canından ayrılmak* “vefat etmek” (RKUFS, 48); *canını bermek* “ölmek” (KTRRKT, 618); *cıyılmak* “kaldırılmak, toprağa verilmek, defnedilmek” (DKAS I, 448); *cıymak* “kaldırmak (cenaze için)” (DKAS I, 449); *eceli çağıra* “ölmek üzere” (KTRRKT, 618);

ecel serpintisi “ölüm öncesi bir hal” (KTRRKT, 618); *ecel terini tökmek* “ölmek üzere bulunmak” (KK 3); *dünyağa / ayatka közlerini yummak* “ölmek” (RKUFS, 48); *dünyadan köçmek* “ölmek” (DKAS I, 99, 248); *dünyasını avuştırmak* “dünyası değişmek, ölmek” (KK 6); *fani dünyanı terk etmek* “ölmek” (KRUS, 323); *qara haber* “ölüm veya felâket haberi” (KTRRKT, 568); *qara toprak yapınmak (cabınmak)* “mezara girmek, ölmek” (DKAS I, 382); *qart dedesine kavuşmak* “ölmek” (KK 4); *közü açık ketmek* “bir dileğine erişmeden ölmek” (KK 2), *közlerini ebediyen yummak* “ölmek” (KTRRKT, 500); *közüne qara tüşmek* “ölmek” (KRUS, 323), *nallarını atmak* “ölmek” (KK 3); *Taqrınıñ uzurına ketmek* “vefat etmek” (RKUFS, 113).

Kırım Tatarlarında doğrudan doğruya *öl-* fiili yerine kullanılan örtmeceler ise şu şekildedir: *Allahqa kavuşmak* “ölmek” (KK 6); *Allahqa kaytmak* “ölmek” (KK 4); *canını bermek* “ölmek” (KTRRKT, 618); *canı çıkmak* “ölmek” (KK 1); *canını teslim etmek* “ölmek” (KK 2); *cıyılmak* “kaldırılmak, toprağa verilmek, defnedilmek” (DKAS I, 448); *coymak* “kaybetmek (ölüm için)” (KK 4); *dünyağa/ayatka közlerini yummak* “ölmek” (RKUFS, 48); *dünyadan köçmek* “ölmek” (DKAS I, 99, 248); *ebediy yukuğa dalmak* “ölmek” (KRUS, 323); *eceli yetmek* “ölmek” (KTRRKT, 618); *ecel pancası* “ölüm” (KK 1); *eceli yetip kelmek* “ölmek” (KTRRKT, 618); *elak olmaq* “faciada (savaş, yangın vb.) ölmek” (KTRRKT, 611); *fani dünyadan ketmek* “ölmek” (KRUS, 323); *qara toprak yapınmak (cabınmak)* “mezara girmek, ölmek” (DKAS I, 382); *qara yerge kirmek* “ölmek” (RKUFS, 152); *kaytıлмаған yol* “ölüm” (KK 5); *keçinmek* “ölmek” (KRUS, 323); *ketmek* “ölmek” (mesela; *yigit ketse, namı kalır* deyimini) (KK 6); *köçmek, köçip ketmek* “ölmek” (KK 1); *közlerini ebediyen yummak* “ölmek” (KTRRKT, 500); *közleri kapanmak* “ölmek” (KK 2); *mevta* “ölü” (KTTTTRS, 223); *mezarğa kirmek* “ölmek” (RKUFS, 152); *nallarını atmak* “ölmek” (KK 3); *öbür dünyağa köçmek* “ölmek” (KRUS, 323), *rametli olmak* “ölmek” (KTRRKT, 491); *ruhunu teslim etmek* “ölmek” (KK 2); *soñki nefesini bermek* “ölmek” (RKUFS, 154); *vadesi tolmaq* “ölmek” (KTTTTRS, 367).

Ruşçada da benzer şekilde *umeret* “ölmek” yerine daha yumuşak *skonçat'sya* “vefat etmek, sonunu bulmak” kelimesi kullanılır (KK 1).

b) Gömmekle ilgili tabu ve örtmece sözler: İnsanlar, herhangi bir ölüm olayı gerçekleştiğinde hastalık ve ölüm getireceği endişesiyle ölü bedenden en kısa sürede kurtulmak istemektedirler. Bunda ölü'nün ruhunun yaşayanları rahatsız edeceği korkusu vardır. Ancak Kırım Tatarlarından yapılan derlemelerde İslamiyet'ten kaynaklı olduğu bilgisi edinilmiştir. İslamiyet'te hazırlanan cenazenin bekletilmemesi ve hemen süratlice taşınarak defnedilmesi emri vardır. Hz. Ali (ra.), Peygamberimiz (sav.)'in “hazırlandığı zaman cenazeyi bekletmeyiniz.” (Tirmizi, Sünen, Cenaiz, 73, II: 269; İbn Mace, Sünen, Cenaiz, 18, I: 476) buyurduğunu rivayet eder.

Taranan eserlerde tespit edilen örnekler şöyledir: *cerlemek* “toprağa vermek; ölüyü gömmek” (DKAS I, 432); *(babasın âdetlerge köre cerliydi, duasın beredi* (Romanya Kırım Tatar ağızında kullanılır); *defin etmek* “defnetmek, ölüyü gömmek” (KTTTTRS, 92); *soñki yolculığına ozğarmak* “cenaze törenine katılmak” (KK 2); *toprakqa bermek* “ölüyü gömmek” (KK 2).

c) Mezarlık, mezar ve tabut kavramlarıyla ilgili tabu ve örtmece sözler: Taranan eserlerde tespit edilen örnekler şöyledir: *çukur* “mezar” (DKAS I, 492); *qara*

toprak “mezar” (KK 2); *salağaç* “ölü yıkanılan masa; tabut” (DKAS III, 99); *taşlı köy* “mezarlık” (DKAS III, 299).

2.2. Hastalıklarla ilgili tabu ve örtmece sözler: Hastalığın getirdiği olumsuzluğu ve uğursuzluğu bir an evvel uzaklaştırmak ve evden dağıtmak için hastalığın adı doğrudan doğruya söylenilmez. Bu tehlikeli hastalıktan birçok insan öldüğünden ya da ölme bile sakat kaldığından dolayı onu iyelerin gönderdiğini; yani bir nevi korkuyla beraber kutsiyet yükleyerek bu hastalığın da adını doğrudan söylemek yerine *misafir, konuk, korsan ya da evliye* gibi örtmece adlar verilir. Özellikle bu tür durumlarda “Allah göstermesin”, “Allah başa vermesin”, “Allah dert verip derman aratmasın”, “düşman başına”, “evlerden irak / uzak (olsun)”, “ev(ler)den dışarı / uzak”, “ocaklardan uzak”, “Kaf Dağı’nın arkasına gibi sözler” sarf edilir. Hatta, ölüm, hastalık veya kötü bir durumdan söz edilirken dinleyenlerin aynı durumla karşılaşmalarını dilemek için elle kulak memesi çekilip taş veya tahtaya vurulur ve bunun akabinde “dağlara taşlara”, “şeytan kulağına kurşun” gibi çeşitli ifadelerle başvurulur. Kırım Tatarlarında da *dağlar taşlar artına ketsin* “dağlar taşların arkasına gitsin”, *aytılğan yerinden irak olsun* “söylenen yerden uzak olsun” ifadeleri vardır.

Taranan eserlerde tespit edilen örnekler şöyledir: *ağır hastalık* “korkulu hastalık (Mesela; kanser)” (KK 4); *albastı* “lohusa kadınların yakalandığı ateşli, mikrobik bir hastalık” (KRUS, 46); *arpa* “daha çok atların ayaklarında şişikler şeklinde beliren, çok arpa yemekten meydana gelen bir hayvan hastalığı”: “*Atnıñ ayağına arpa tüşken*” denir (DKAS I, 133); *arpaçık* “göz kapağı kenarında çıkan küçük çiban” (DKAS I, 133); *asıl çeçek* “çiçek hastalığı” (KK 3); *delibaş* “bir kurdun beyne yerleşmesinden ileri gelen, koyun ve sığırlarda görülen bir hastalık” (KK 3); *derdi bar* “hastalığa yakalanmış” (KK 4); *dert* “hastalık, ağrı” (KK 4); *suv çeçegi* “suçiçeği hastalığı” (KK 3); *terleme hastalığı* “tifo” (KK 5); *yaramay hastalık* “kanser” (KK 3).

Ruşçada da doktorlar, hastalığın Rusça adı yerine ya Latince ya da anlaşılmayacak tıp terimlerini mesela; *rak* “kanser” yerine *cancer* “kanser”; *çabotka* “verem” yerine *tbs* “tüberküloz”; *operatsiya* “ameliyat” yerine *birurgişeskoje vmeşatelstvo* “cerrahi müdahale” (Ahanov 2002: 180) ifadeleri kullanılır.

2.3. Zihinsel kusurlara ilişkin tabu ve örtmece sözler: Taranan eserlerde tespit edilen örnekler şöyledir: *aķıl hastası* “deli” (KK 4); *aķıldan ayrılğan* “deli” (KK 6); *aķıldan eksik* “deli” (KK 4); *aķıldan taymaq* “delirmek” (RKUFS, 144); *aķıldan azmaq* “delirmek” (RKUFS, 144); *aķıldan zayıf* “deli” (RKUFS, 144); *aķlını oynatmaq/aķlından kurtulmaq* “delirmek” (KTRRKT, 323); *aķlı yerinden oynamaq* “çıldırmaq” (KK 1); *aķlı yetmek (yetmemek)* “düşünme yeteneğine sahip olmak (olmamak), düşünebilmek (düşünememek)” (KK 4); *aķlı kaytmaq* “bunamak” (KK 6); *baştan saķat* “beyinsel hastalığı olan kişi” (KK 5); *bir tahtası eksik/yetişmey* “deli” (RKUFS, 147); *çıldırmaq* “delirmek” (KTRRKT, 588); *çontuķ* “aklı kıt” (KTRRKT, 586); *miyine kırmemek* “anlamamak” (KK 4).

2.4. Bedensel özellik ve kusurlara ilişkin örtmece sözler: Taranan eserlerde tespit edilen örnekler şöyledir: *aķızı burnu yerinde* “güzel yüzlü, yakışıklı” (KK 6); *aķsaķ* “topal” (KTTTTRS, 43); *bet yuvmaz* “pasaklı, kirli (yüzünü yıkamaz)” (KK 5); *bukür* “kambur” (DKAS I, 374); *duñķa* “kambur” (KRUS, 224); *ķanı ağır aķmaq* “hareketleri yavaş, uyuşuk olmak” (KK 1); *ķalın ķursaķ* “göbekli” (ZRQL, 383); *kelerli keterli* “akli

dengesi zayıf” (KK 4); *kemikli* “çok zayıf” (KK 1); *kesat* “kısa boylu” (KRUS, 320); *kevedesiz* “çok zayıf ya da ufak tefek” (KK 1); *közleri zayıf* “görme yetisi azalmış” (KK 6); *kuşağı ağır eşitmek* “sağır olmak” (KK 4); *kuru / uru kemik* “zayıf, sıska, etsiz” (ZRKL, 518); *soğur* “bir gözü sönmüş, kör” (KTTTTRS, 307); *yarım adam* “malul, vücutça sakat kimse” (KK 4).

2.5. Gebelik, âdet/regl olma, doğum, doğurma, düşük vb. kavramlarla ilgili örtmece sözler: *albastı* “alkarısı; loğusa kadınlara ve bebeklere ateşli hastalık getirdiğine inanılan kızıl saçlı, şişman ve pasaklı kadın kılığında, kötü ruhlu yaratık; Loğusa kadınların yakalandığı ateşli, mikrobik bir hastalık” (DKAS I, 65; KRUS, 46). Burada “al” kelimesi tabulaşarak “al ruhu” kavramını ifade etmeye başlamıştır. Bu konuda Başkurt halkbilimci Abdülkadir İnan şu ifadeleri kullanmıştır: ““al” denilen mevhum “ruh” hakkında bütün Türk kavimlerinde aynı inanmalar mevcuttur. “Al ruhu” tarihten önceki zamanlarda tarihi devirlerde tasavvur olduğu gibi şerir bir ruh olmamıştır. Bu ruh, eski Türk panteonunda kuvvetli belki “hami (koruyucu)” tanrılardan biri olmuştur... “Al” kelimesinin “ateş kültüyle” alakalı olması bilhassa bu ruhun en eski devirlerde “hami” ruh, ateş ve ocak ilahesi olduğunu göstermektedir” (İnan 1995: 172-173).

Kadınların âdet/regl olması ve bu dönemlerde kadınlarla ilişkiye girmek tabudur. Kadınlar, bu tabunun olumsuz etkilerinden kurtulmak için temizlenmesi/boy abdesti alması gerekir (KK 1; KK 2; KK 3).

Taranan eserlerde tespit edilen örnekler şöyledir: *ağırayağlı* “gebe” (KTRRKT, 316); *ağırayağlı kalmak / yüklü kalmak* “gebe kalmak” (KK 6); *ay körmek* “âdet olmak” (KK 4); *bala tapmak* “çocuk doğurmak” (KK 4); *balalamak* “yavrulamak (hayvanlar hakkında)” (KRUS, 111); *botalamak* “(deve) doğurmak, yavrulamak” (DKAS I, 349); *beli açılmak* “âdet olmak”(KK 6); *içli* “gebe” (DKAS II, 137); *içli kalmak* “gebe kalmak” (DKAS II, 137); *egizlemek* “ikiz doğurmak (hayvanlar hakkında)” (DKAS II, 7); *eki canlı* olmak “gebelik” (KK 4); *eki katlı* “gebe” (KK 4); *dünyağa ketirmek* “çocuk doğurmak” (KK 1); *kaçmak* “dişi hayvan döllenmek” (DKAS II, 232); *kaçkan* “döllenmiş” (DKAS II, 232); *köz yarmağ* “doğum yapmak” (KK 6); *kursak koterme* “gebe olmak” (KK 4); *kırtulmak* “doğum yapmak” (DKAS II, 384); *oba-töpe yürmek* “gebeliğin son aylarında olmak” (KK 4); *tiken tüşürmek* “çocuk doğurmak” (KK 1); *üstü kelme/kirlenmek* “âdet olmak” (KK 4); *üstü kirlenmek* “âdet olmak” (KK 6); *yükke kalmak/yüklü olmak* “gebe kalmak/gebe olmak” (ZRKL, 131); *yüklü/yükü bar* “gebe” (KK 4).

2.6. Cinsellik, cinsel organlarla ilgili örtmece sözler: Cinsel ilişki, cinsel organlar ve bunlara bağlı doğal vücut aktiviteleriyle ilgili kelimeler kelimelerinin en büyük bir bölümünü oluşturur (Demirci 2008: 25). Türkiye Türkçesinde “uçkur çözmek, karyola tıngırdatmak, halvet olmak” vb. ifadeler kullanılmaktadır. Taranılan kaynaklarda bu konuyla ilgili az örnek tespit edilmiştir: *ağay apay olmak* “cinsel ilişki yaşamak” (KK 4); *borek* “kadının cinsel organı”, *börek* “özellikle Nogay ağzında ayıp bir kelime olarak kullanılır (KK 6); *çarpınıp yürmek* “gayrimeşru cinsel bir ilişki yaşamak” (KK 1); *mamuğ* “kadın cinsel organı” (KK 4).

2.7. Cinsiyet, statü belirten kavramlarla ilgili örtmece sözler: Taranan eserlerde tespit edilen örnekler şöyledir: *ağay* “eş” (ZRKL, 470); *avrat* “kadın (eş)” (DKAS I, 194); *kence/kencetay* “ailenin en küçük çocuğu” (KTRRKT, 399 / KK 4);

kısayaklı/kıskayaklı “kadın” (KTTTTRS, 197); *oturğan kız* “evlenmemiş kadın” (KK 4); *oturup kalğan kız* “evlenmemiş kadın” (KK 4); *ömür arkadaş* “eş” (ZRKL,470); *ömürdeş* “eş” (ZRKL, 470); *öz cigeri* “öz kardeş” (KK 6); *refiğ* “eş” (ZRKL, 470); *tonğuç* “ailenin ilk çocuğu” (KTRRKT, 548); *tul apay* “kocası vefat eden kadın” (KTRRKT, 548).

2.8. Nişanlanma, evlenmeyle ilgili örtmece sözler: Taranan eserlerde tespit edilen örnekler şöyledir: *ağayğa barmağ/çıkmağ* “evlenmek (kadın için)” (KRUS, 114); *başı baylanmağ* “nişanlanmak (kadın için)” (KK 4); *kelin almağ* “oğlunu evlendirmek” (DKAS II, 260); *kız almağ* “evlenmek (erkek için)” (KK 4); *kız çıkarmağ/bermek* “kızını evlendirmek” (KK 4); *kulağı kesilgen* “nişanlanmak (kadın için)” (KK 6).

2.9. Dinî konulara ilişkin örtmece sözler: Taranan eserlerde tespit edilen örnekler şöyledir: *adaştı* “günah işledi (hata etti)” (KK 4); *ağız kapalğan vakıt* “sahur vakti” (KK 4); *Alla, Alla-Taala, Mevla, Tanrı, Rab, Halik, Huda, Çalap, Yaradan* “Allah” (ZRKL, 33); *ağız açılğan vakıt* “iftar vakti” (KK 4); *doğru yoldan çıkmağ* “günah işlemek” (RKUFS, 149); *günaa kirmek* “günah işlemek” (DKAS I, 469); *günasına kirmek* “birisi için haksız olarak kötü düşünmek” (DKAS I, 469); *günasını almağ* “birisi için haksız olarak kötü düşünmek” (DKAS II, 84); *yolunu şaşırmağ* “günah işlemek” (RKUFS, 149); *zemzemmen cuvulğan* “günahsız, suçsuz” (DKAS I, 469).

2.10. Boşaltımla ilgili örtmece sözler: Her dilde boşaltım ve tuvalet terimleri ile ilgili gerçek anlamlı kelimenin yanına mutlaka bir de örtük ifade yer almaktadır. Çünkü bu tür kavramların adını toplum içerisinde söylemede birtakım yasaklamalar, kaçınımlar söz konusudur. Türkiye Türkçesinde istemsiz bir olgu için kullanılan “altına kaçırmak, altını ıslatmak, gaz kaçırmak” vb. ifadeleri kullanılmaktadır. Yine Türkiye Türkçesinde *tuvalet* için “ayakyolu, abdesthane”; *tuvalet* için “su dökmek, tarla sulamak” vb. ifadeler kullanılmaktadır.

Taranan eserlerde tespit edilen örnekler şöyledir: *aşağanını kaytarmağ* “kusmak” (KK 4); *ava çıkarmağ* “gaz çıkarmak” (KK 1); *ayakyolu* “tuvalet”; *kenef* (< *Ar. kenīf'ten*) “tuvalet” (KRUS, 99); *ayakyoluna barmağ* “tuvalet çıkmağ” (KK 6); *boşanmağ* “büyük tuvalet çıkmağ” (KRUS, 153); *burun taşlamağ* “sümkürmek” (KK 1); *çatlamağ* “büyük tuvaletini yapmak” (KK 4); *kıstalmağ* “idrara sıkışmağ” (DKAS II, 296); *kursağı burmağ* “büyük tuvaleti gelmek” (KK 4); *su tökmek* “idrara çıkmağ” (KK 4); *yellenmek* “gaz çıkarmak” (KK 1); *zart etmek* “gaz çıkarmak” (DKAS II, 84).

2.11. Dövmek, sövmek vb. gibi kaba ve çirkin hareketlerle ilgili örtmece sözler: Örtmeceler, temelde dini inançlardan kaynaklanmakla birlikte toplumdaki ahlâk, edep ve nezaket kurallarının ihlal edilmesi temelinde de oluşmaktadır.

Taranan eserlerde bu hususta örnekler tespit edilmiştir: *ağzını bozmağ* “küfretmek” (KK 6); *aramağız* “kötü, küfürlü konuşan kimse” (KRUS, 68); *dompuzlamağ* “dövmek” (KK 6 / KK 4); *ezmesini çıkarmağ* “şiddetli dövmek” (KK 4); *ırsına/namusına toğunmağ* “tecavüz etmek” (KK 4); *ilindirmek* “çalmak, hırsızlık yapmak” (KRUS, 258); *kirletmek* “ırsına geçmek” (DKAS II, 311); *kolu ağır* “şamarı, tokadı kuvvetli olan” (KK 1); *kötek aşamağ* “dövülmek” (KK 1); *kötek çekmek* “dövmek” (KK 3); *namusına keçmek* “tecavüz etmek” (ZRKL, 158); *pis ağızlı* “kötü, küfürlü konuşan kimse” (KK 6); *suvuk kolluğ yapmağ* “hırsızlık yapmak” (KK 1; KK 6).

2.12. Olumsuzluk ve ahlâkî bozukluğu bildiren örtmece sözler: Taranan eserlerde tespit edilen örnekler şöyledir: *anğav* “saf, açıkçağız” (KRUS, 63); *avanağ*, *budala*, *matüv*, *sersem*, *tentek* “ahmak” (KRUS, 40); *bozuk adam* “ahlâksız” (KK 6); *oynaş* “bir erkekle aralarında nikâh olmaksızın karı koca yaşamı süren kadın, metres” (KK 6); *etegi kirli* “kolay elde edilen, kötü ahlâklı kadın, orospu” (DKAS II, 40); *yaramay yolğa tüşken adam* “ahlâksız, dürüst olmayan” (KK 4); *yengil ayaklı* “kolay elde edilen, kötü ahlâklı kadın orospu” (KK 6).

2.13. Hayvan adlarıyla ilgili örtmece sözler: Türkler arasında bazı hayvan adları tabu olarak kabul edilir, bu hayvan adlarının söylenmesi durumunda uğursuzluğa, felakete hatta ölüme sebep olacağını, bu yüzden adlarının doğrudan söylenmeyip örtmeceli kelimelerle dile getirilmesi uygun görülür. Türk dilinde “börü” adını taşıyan hayvan, Türkiye Türkçesinde *kurt*, *dik kulak* gibi isimlerin verilmesinin temelinde de bu yatar (Uygur 2017: 356).

Eskiden avcılar, hayvanların insan dilini anladığı ve kendi adlarını işitince kaçırıp gittiği şeklinde bir düşünce sahipmiş. Bundan dolayı hayvanları asıl adlarıyla değil, farklı kelimelerle adlandırılmış (Ahanov 2002: 179). Kırım Tatarlarında da bazı hayvanların adı anıldığında insanlara zarar vereceği düşüncesi nedeniyle hayvan adları uğursuz sayılmakta ve örtmece kelimelerle şu şekilde dile getirilmektedir: *börü*, *kırt* (*kaşkırt*) “kurt”.

Eski Türkçede “ügi” kelimesiyle karşılanan “baykuş, puhu kuşu” adı bugün de tabu kabul edilen ve söylenmesi pek hoş karşılanmayan kuş adlarından biridir. Bu hayvan, geceleri avlanır ve genellikle çıkardığı sesler ve kendisinin insanlar tarafından pek görülmemesi dolayısıyla çok gizemlidir. Ölmek üzere olan hasta kişilerin evlerinin çatısında ötmesi, onu “ölüm habercisi” olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur. Bu sebeple bu kuş, Kırım Tatarlarında *gecekuşu* ve *miyavkuş* adlarıyla bilinir. Bu adlar, onun örtmece adlarıdır. Gagauzlar (Hünerli ve Arnaut 2021: 145) gibi Kırım Tatarları da kötü haberin/ölüm haberinin önünü almak amacıyla öten baykuşa birer lokma ekmek vermektedirler.

2.14. İnsanların olumlu/olumsuz duygu ve özelliklerini anlatan deyimleşmiş örtmece sözler: Taranan eserlerde tespit edilen örnekler şöyledir: *cebi para körmek* “zenginleşmek” (KK 6); *cınları tutmak* “kızmak, öfkelenmek” (KK 6); *cını çıkmak* “öfkelenmek” (KK 1); *em kolunda, em tilinde bar* “laftan da geri kalmayan, ama aynı zamanda becerikli, hamarat biri” (KK 1); *etegi belinde* “hamarat, çalışkan (kadın)” (DKAS II, 40); *kün körmek* “rahat, mutlu yaşamak” (DKAS II, 359).

Ayrıca Kırım Tatarlarında bir eve misafir gelip gittikten sonra ev hemen süpürülüp temizlenmemelidir. Bu bir tabudur. Bunun iki nedeni vardır: birincisi, misafirin başına yolda bir kaza veya kötülük gelebilir. Bu sebeple evin temizlenmesi için misafirin gideceği yere ulaşması, yolunu yarılması ya da bir köprüden geçmesi gerekir. İkincisi, misafir eve bereketiyle gelir ve onun eve getirdiği bereket hemen süpürülmez (KK 1; KK 4).

Kırım Tatarlarında çocukların iki eliyle alttan çenesine tutmasına da izin verilmez. Çünkü; bu hareketi yetim ve öksüz çocuklar yapar. Eğer çocuklar ellerini o

şekilde yaparsa ebeveynlerini kaybedeceği düşünülerek hane halkı tarafından hep uyarılırlar (KK 1; KK 4).

Sonuç

Bütün dünya dillerinde görülen tabu ve örtmece sözler, içeriği itibariyle etno-lengüistik, psiko-lengüistik/psiko-dilbilim, sosyo-lengüistik vb. araştırma alanına giren çok yönlü konulardan biridir. Bu sebeple tabu ve örtmeceler, bu alanlarda çalışma yapanların ilgisini çekmiş ve değişik açılardan ele alınarak tasnif yollarına gidilmiştir.

Aynı kültür dairesi içerisinde yer alan Türk boylarının Türkçelerinde kullandıkları tabu ve örtmeceler, birbirine benzemektedir. Kırım Tatar Türkleri arasında kullanılan tabu ve örtmecelere diğer Türk boylarında rastlamak mümkündür.

Tabu ve örtmecelerin ortaya çıkışında Kırım Tatar Türklerinin inançları, millî örf ve âdetleri doğrudan ilgilidir. Bu bağlamda kişide korku ve üzüntüye sebep olan ölümler, salgın hastalıklar, kaygıya sebep olan doğum ve sonuçları, ahlâkî değerler, ayıp sayılan, utanma duygusu oluşturan cinsellikle ilgili her türlü söz ve davranışlarda örtmecelere sıklıkla başvurulur. Aslında tabu, örtmecenin doğrudan doğruya kaynağını oluşturmaktadır. Her ikisinin temelinde yasaklar yer alır. Yani herhangi bir nedenle telaffuz edilmesi uygun olmayan veya istenmeyen, yasak olan ve onun yerine kullanılan kelime ve ifadeler devreye girer.

Taranılan kaynaklara göre tabu ve örtmecelerin istatistikî verisi şöyledir: Toplam **297 (% 100)** kelime tespit edilmiştir. Bu 297 kelimenin 69'u (% 30,6) ölümle ilgili tabu ve örtmece sözler; 61'i (% 88,4) ölüm, ölmek kavramlarıyla ilgili tabu ve örtmece sözler; 4'ü (% 5,8) gömmekle ilgili tabu ve örtmece sözler; 4'ü (% 5,8) mezarlık, mezar ve tabut kavramlarıyla ilgili tabu ve örtmece sözler; 11'i (% 4,8) hastalıklarla ilgili tabu ve örtmece sözler; 16'sı (% 7,1) zihinsel kusurlara ilişkin tabu ve örtmece sözler; 16'sı (% 7,1) bedensel özellik ve kusurlara ilişkin örtmece sözler; 26'sı (% 11,1) gebelik, âdet/regl olma, doğum, doğurma, düşük vb. kavramlarla ilgili örtmece sözler; 5'i (% 2,2); cinsellik, cinsel organlarla ilgili örtmece sözler; 13'i (% 5,7) cinsiyet, statü belirten kavramlarla ilgili örtmece sözler; 8'i (% 3,5) nişanlanma, evlenmeyle ilgili örtmece sözler; 18'i (% 8) dinî konulara ilişkin örtmece sözler; 12'si (% 5,3) boşaltımla ilgili örtmece sözler; 13'ü (% 4,9) dövmek, sövmek vb. gibi kaba ve çirkin hareketlerle ilgili örtmece sözler; 4'ü (% 1,7) hayvan adlarıyla ilgili örtmece sözler; 11'i (% 4,8) olumsuzluk ve ahlâkî bozukluğu bildiren örtmece sözler; 6'sı (% 2,6) insanların olumlu/olumsuz duygu ve özelliklerini anlatan deyimleşmiş örtmece sözlerdir.

Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere Kırım Tatarlarında en çok görülen tabu ve örtmeceler sırasıyla *ölüm*, *cinsellik*, *hastalık*, *din* ve *hayvanlarla* ilgili olanlardır.

KISALTMALAR

Alm. : Almanca

Ar. : Arapça

DKAS : Dobruca Kırımtatar Ağız Sözlüğü, I-III cilt

Fr. : Fransızca

İng.	: İngilizce
İsp.	: İspanyolca
KK	: Kaynak kişi
KRUS	: Kımskotatarsko-Russko-Ukrainskiy Slovar (Kırım Tatarca- Rusça-Ukraince Sözlük) I. Cilt
KTRRKT	: Kırım Tatarca-Rusça ve Rusça Kırım Tatarca Lugat
KTTTTRS	: Kırım Tatar Türkçesi-Türkiye Türkçesi-Rusça Sözlük
RKUFS	: Russko-Kımskotatarskiy Uçebno-Frazeologičeskiy Slovar
ZRKL	: Zemaney Rusça-Kırımatarca Lugat

KAYNAK KİŞİLER

- KK 1** :Emine Abibullayeva, 61, yüksekokul mezunu, emekli öğretmen, görüşme tarihi ve yeri: 25 Ağustos 2021/İvanivka (Canatay) Köyü, Akmesic bölgesi, Kırım-Ukrayna
- KK 2** :Nuri Anafiyev, 60, yüksekokul mezunu, imam, görüşme tarihi ve yeri: 25 Ağustos 2021 / Stroganovka Köyü (Mamağ), Akmesic bölgesi, Kırım-Ukrayna
- KK 3** :Abduraman Abibullayev, 48, yüksekokul mezunu, tekniker, görüşme tarihi ve yeri: 25 Ağustos 2021 / İvanivka Köyü (Canatay), Akmesic bölgesi, Kırım-Ukrayna
- KK 4** :Fatime Kazak, 90, ilkokul mezunu, emekli, görüşme tarihi ve yeri: 25 Ağustos 2021 / İvanivka Köyü (Canatay), Akmesic bölgesi, Kırım-Ukrayna
- KK 5** :Server Suleymanov, 56, lise mezunu, tekniker, görüşme tarihi ve yeri: 25 Ağustos 2021 / Stroganovka Köyü (Mamağ), Akmesic bölgesi, Kırım-Ukrayna
- KK 6** :Fevziye Mustafayeva, 60, yüksekokul mezunu, emekli, görüşme tarihi ve yeri: 27 Ağustos 2021 / İçki kasabası, Kırım-Ukrayna

KAYNAKÇA

- Ahanov, Kaken. 2002. *Til Biliminiñ Negizderi*. Joğarı Oğıw Orındarınıñ Kawımdastığı, Almatı: Kitap.
- Ahmanova, Olga Sergeevna. 1990. "Tayniye Yazıki". Moskva: *Lingvistiçeskiy Slovar*.
- Ahmedov, Adil. 1995. *Türki Tilderindegi Tabu men Evfemizmder*. Almatı: Gılım. (İlk basım: 1973) Tabu i Evfemizmi v Kazahskom Yazıke. Alma-Ata.
- Akpınar, Turgut. 1985. *Dünyada ve Türklerde Ağza Alınması Yasak (Tabu) Kelimeler, Folklor ve Etnografya Araştırmaları*, Anadolu Sanat Yayınları, İstanbul: Erenler Matbaası.
- Aksan, Doğan 1998. *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: TDK Yayınları.

- Alp, Kafiye Özlem, Mutlu Serviye. 2021. "Şaman Sembollerinin İşlev ve Anlam Kodları", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 14, S. 35, 1008-1028.
- Artun, Erman. [https://turuz.com/storage/Turkoloji/Mofolojia/2012/b116-Turklerde_Islamiyet_Oncesi_I_nanc_Sistemleri_Oghreteler-Dinler_\(Erman_Artun\).pdf](https://turuz.com/storage/Turkoloji/Mofolojia/2012/b116-Turklerde_Islamiyet_Oncesi_I_nanc_Sistemleri_Oghreteler-Dinler_(Erman_Artun).pdf) (erişim tarihi: 29.04.2022; 13:13)
- Erol, Aslan Hülya. 2006. "Tabu ve Kelimelerin Anlam Alanlarına Etkisi", *Türk Dili Araştırmalar Yıllığı Belleten*, 50 (2002/2), 35-56.
- Başkurt, Meryem. 2016. "Kırım Tatar Türkçesinde Tabu ve Örtmeceler", *I Türkoloji Qurultayın 90 illiyinə həsr olunmuş "Türkoloji Elmi-Mədəni Hərəkatda Ortaq Dəyərlər və Yeni Çağırışlar"* mövzusunda Beynəlxalq konfransın Materialları (II hissə) Bakı, 14-15 noyabr.
- Batuk, Cengiz. 2010. "Tabu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, 334-335.
- Bloomfield, Leonard. 1933. *Language*. USA.
- Cook, James. 1821. *The Three Voyages of Captain James Cook Round the World*, 5. London: A&E Spottiswoodes. 1728-1779.
- Çağatay, Saadet. 1974. "Türkler'de Batıl İnançlar Arasında Tabu", *T.C. Başbakanlık Kültür Müşavirliği, Milli Folklor Enstitüsü, I. Uluslararası Türk Folklor Semineri*, Ankara.
- Demirci, Kerim. 2017. "Örtmece (Euphemism) Kavramı Üzerine", *Millî Folklor*, 2008, Yıl 20, Sayı 77, 21-34.
- Emirova, Adile Memedovna. 2004. *Русско-Крымскотатарский Учебно-Фразеологический Словарь* (Rusça-Kırım Tatarca Deyimler Sözlüğü), Simferopol.
- Frazer, James George. 2019. *Ruhun Tehlikeleri ve Tabu* (çev. İsmail Hakkı Yılmaz), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Freud, Sigmund. 1971. *Totem ve Tabu* (çev. Niyazi Berkes), İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Howard, Philip. 1985. *The State of the Language*. New York: Oxford University Press.
- Hünerli, Bülent-Tudora Arnaut. 2021. "Gagauzlarda Ölüm ile İlgili Örtmeceler", *Millî Folklor*, Yıl 33, Cilt 17, Sayı 132, 140-149.
- İnan, Abdülkadir. 1987. "Börü = Kurt ve Yok = Hayır Kelimeleri Üzerine", *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara: TTK Basımevi.
- İnan, Abdülkadir. 1995. *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara: TTK Yayınları.
- Kalafat, Yaşar. 2000. *Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları, (Afganistan, Özbekistan, Türkmenistan, Nahçıvan, Azerbaycan, Kafkasya, İran, Irak, Anadolu, Makedonya)*, ASAM, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Karaağaç, Günay. 2013. *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- Karadeniz, Yasin. 2020. "Özbek Türkçesinde Tabu ve Örtmece Sözlər", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 13 Sayı: 70 Nisan, 66-77.

Kocasavaş, Yıldız. 2012. "Türkçenin Tarihi Dönemlerinde Ölüm Kavramının İfadesi", *İstanbul Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 29, 77-115.

Leech, Geoffrey. 1981. *Semantics, The Study of Meaning*, Penguin Books, USA.

Memetova, Ediye Şevketovna. 2009. "Kırım Tatarcada Tabu ve Evfemizler Meselesine Dair", *Kultura Narodov Priçernomor'ya Dergisi*, No:158, Simferopol-Kırım, 17-19.

Moskvin, V. P. 2001. "Evfemizmi: Sistemniye Svyazi". *Funktsii i Sposobi Obrazovaniya, Voprosi Yazıkoznaniya*, Moskva: Rossiyskaya Akademiya Nauk, Otdeleniye Literaturı i Yazıka, Nauka.

Ospanova, Gülmira. 2014. *Türkiye Türkçesinde Örtmeceler.Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kayseri.

Öner, Mustafa. 2019. "Mitolojiden Edebiyata Su Anası", *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 7, Sayı 19, 47-54.

Özyıldırım, Işıl (İnci). 1996. "Türkçede Örtmece Sözcükler Üzerine Bir Araştırma", *Dil Dergisi*, S. 50-Aralık, Ankara, 15-21.

Senichkina, Elena Pavlovna. 2008. *Slovar evfemizmov russkogo yazıka (Rus Evfemizmler Sözlüğü)*. Moskova.

Senichkina, Elena Pavlovna. 2012. *Evfemizmirusskogoyazyka (Rus dilinin evfemizmleri)*: Özel ders kitabı. Moskova, 2012, 1-120.

Şahin, Zulfiya. 2018. "Sergey Dovlatov'un Eserleri Çerçevesinde Rusçada Örtmeceler", *DTCF Dergisi*, 58. 2, 1412-1435.

Tekin, Şinasi. 2000. "Timur Öncesinde Anadolu ile Orta Asta Türk Dünyası Arasındaki Kültür İlişkileri ve Güzide Kitabı'nın Tercüme Hikayesi". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 45, 150-194.

Tuna, Osman Nedim. 1957. "Kök Türk Yazıtlarında 'Ölüm' Kavramı ile İlgili Kelimeler ve 'kergek bol-' Deyimi İzahı". *VIII. Türk Dil Kurultayının Okunan Bilimsel Bildirileri*, 131-148.

Zelenin Dmitriy Konstantinoviç. 1929. *Табу слов у народа восточной Европы и северной Азии* (Doğu Avrupa ve Kuzey Asya Halkları Arasında Kelime Tabusu), издательство академии наук Ссср, Ленинград.

Genel Ağ Kaynakları

[https:// sorularla islamiyet. com/cenaze- ne-kadar- zaman-icerisinde-defnedilmelidir-0](https://sorularla.islamiyet.com/cenaze-ne-kadar-zaman-icerisinde-defnedilmelidir-0) (erişim tarihi: 25.03.2022; 07:41)